

1 Právo a volný čas

V současné době neexistuje sjednocující závazný předpis, který pokrývá oblast trávení volného času, a to jak u dětí a mládeže, tak i u dospělých. V praxi se mimo aktivit, které souvisejí bezprostředně s edukací a jsou zakotvené v základních právních normách (Ústava, ústavní zákony a zákony, které přijímá Parlament ČR), setkáváme i s aktivitami, jež jsou legislativně zakotveny v mnoha dalších normách (vyhlášky, instrukce, pokyny, směrnice aj.), které vydávají k vybraným oblastem činností jednotlivá ministerstva, krajské úřady, ale i samotné organizace a zařízení (9, s. 152).

Pokud se podíváme na existenci pojmu volného času z hlediska právních norem, můžeme konstatovat, že v ČR mají na volný čas nárok pouze osoby ve věku 0 – 18 let, a to pouze podle Úmluvy o právech dítěte, čl. č. 31. Zde je uvedeno, že dítě má právo na volný čas, hru a účast v činnostech kulturních a uměleckých. **V našich právních normách** se přímo o volném čase nehovoří, ale existuje množství právních předpisů, které se volného času nepřímo dotýkají:

- Množství volného času v minimální míře zabezpečuje např. Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce ve znění pozdějších předpisů, který uvádí rozsah doby na zotavenou, dobu přestávek, omezuje pracovní dobu nezletilých a budoucích matek atd.
- Některé činnosti ve volném čase zakazují nebo omezují Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví, obecní a městské vyhlášky (např. dodržování nočního klidu apod.).
- Vznik a činnost některých aktivit podporují pravidla pro státní i mezinárodní dotace a grantové úkoly, ...
- Pravidla pro určité aktivity provozované i ve volném čase stanoví např. Zákon o sdružování občanů, ve kterém jsou uvedeny podmínky vzniku a ukončení činností občanských sdružení; ekonomická pravidla pro hospodaření s přidělenými či získanými finančními prostředky; Pravidla silničního provozu – pohyb na komunikacích pěšky, na kole, přemísťování, atd.; Vyhláška o zotavovacích akcích; Zákon o lesích, ve kterém jsou pravidla pro pobyt v lese, rozdělování ohňů, a mnohá další (14, s. 66-67).

V množství, průběžných úpravách a změnách v této oblasti je obtížná orientace pro profesionálního pracovníka bezpečnosti práce, natož pro dobrovolného pracovníka v oblasti volného času. Přesto je velmi důležitá znalost základních předpisů týkajících se bezpečnosti práce ve volném čase, zejména pokud zodpovídáme za děti a mládež, protože „**neznalost zákona neomlouvá**“ a chráníme tím především sami sebe.

1. 1 Vybrané právní pojmy

Mezi základní pojmy, které by měl zvládat jak pedagog, tak i každý pracovník ve sféře volného času, patří i pojmy z oblasti právní problematiky.

Právní normy

Dělíme je podle jejich právní síly na primární a sekundární. Primární normy jsou většinou normy vyšší právní síly a přijímají je orgány státní moci především s zákonodárnou pravomocí. Sekundární normy přijímají orgány s výkonodárnou pravomocí, převážně vycházejí z vyšší normy a rozpracovávají je pro příslušné oblasti a zařízení. V každém případě platí, že právní normy nižší právní síly by měly respektovat normy vyšší právní síly (7, s. 76-78).

Hierarchie právních norem je podle stupně právní síly následující:

1. Ústava a ústavní zákony, které přijímá parlament. Ústava musí respektovat přijaté mezinárodní úmluvy, např. Listinu základních práv a svobod, Úmluvu o právech dítěte, apod. Příkladem ústavních zákonů jsou např. Zákoník práce, Zákon o rodině, Trestní zákon apod.
2. Zákony a zákonná opatření přijímá parlament, např. Lesní zákon,
3. Vládní nařízení (přijímá vláda), vyhlášky ministrů (připravují a vydávají jednotlivá ministerstva) a vyhlášky nižších státních orgánů. Jedná se o zpravidla o prováděcí předpisy k zákonným normám (viz. bod 1. a 2.), např. Vyhláška o školních družinách a školních klubech (MŠMT ČR), Vyhláška o zotavovacích akcích (MZd ČR).
4. Právní normy s lokální působností (směrnice, instrukce, vyhlášky, pokyny) vydávají orgány místní státní správy a samosprávy, jednotlivá zařízení, organizace a instituce.

Právní zodpovědnost za škodu (majetkovou, na zdraví apod.) nese zřizovatel, kterým je zpravidla právnická osoba, dále jen organizace (§ 420, odst. 2 Občanského zákoníku), ale zřizovatelem dětského kolektivu však může být i fyzická osoba – např. podnikatel. Organizace se své odpovědnosti částečně či úplně zproští, jestliže prokáže, že škodu nezavinila (§ 420, odst. 3 Občanského zákoníku). V praxi tedy půjde především o to, zda vzniklo zavinění ze strany organizace, přičemž důkazní břemeno leží na organizaci.

Organizace se tedy částečně nebo úplně zbaví zodpovědnosti, jestliže prokáže, že ke škodě došlo:

1. Neodvratitelnou událostí, která nemá původ v provozu nebo vlastním jednání poškozeného (zpravidla živelné události, ale i neodvratitelné jednání třetí osoby apod. Podle § 420a, odst. 3 Občanského zákoníku).
2. Bez souvislosti s činností této organizace (potom neplatí ustanovení § 420, odst. 2 Občanského zákoníku a odpovědnost nese ten, kdo přímo škodu způsobil).
3. Úmyslným zaviněním ze strany jiné osoby (trestní zákon, § 4), a to buď:
 - úmyslem přímým (chtěl způsobit škodu),
 - úmyslem nepřímým (věděl, že může způsobit škodu, a pro případ, že škodu způsobil, byl s tím srozuměn).
4. Zaviněním ve formě nedbalosti (trestní zákon, § 4), a to buď:

- nedbalostí vědomou (věděl, že škodu může způsobit, ale bez přiměřených důvodů spoléhal, že jí nezpůsobí)
- nedbalostí nevědomou (nevěděl, že škodu může způsobit, ač o tom vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům vědět měl a mohl)

Pokud se organizace zproští odpovědnosti:

- Zcela, za škodu a její náhradu plně odpovídá osoba, která škodu způsobila.
- Částečně, bude další postup odlišný podle právního vztahu s osobou, která za škodu zodpovídá:
 1. Spoluzodpovídající osoba je v pracovně právním vztahu s organizací (např. pracovníci škol, DDM, vedoucí oddílu, který je pracovníkem organizace, zřizovatele a má vedení tohoto kroužku v pracovní náplni apod.), potom hradí škodu v plné výši organizace. Spoluzodpovídající osoba, pracovník je ze své spoluviny zodpovědný organizaci, zaměstnavateli (dle § 172 Zákoníku práce -zodpovědnost za škodu zaviněnou porušením povinností při plnění pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s nimi), a to až do výše svého čtyř a půl měsíčního průměrného platu. Toto omezení však neplatí, byla-li škoda způsobena v opilosti nebo po zneužití jiných omamných prostředků (§ 179 odst. 2 Zákoníku práce).
 2. Spoluzodpovídající osoba je ve členském (dobrovolném) vztahu s organizací (většinou vedoucí oddílů a útvarů dětí a mládeže v občanských sdruženích), obě strany se posuzují při určování poměru viny a náhrady škody organizace jako rovnocenní partneři, spoluviníci (§ 438 a 439 Občanského zákoníku). Pouze „z důvodů zvláštního zřetele hodných“ může soud náhradu škody přiměřeně snížit (§ 450 Občanského zákoníku).

Z předchozího odstavce vyplývá znevýhodnění členského vztahu oproti vztahu pracovněprávnímu pro spoluzodpovědnou osobu a znevýhodnění organizace v případě opačném. Pro krytí obou alternativ lze uzavírat pojištění zodpovědnosti z výkonu funkce ze strany člena či pracovníka a pojištění zodpovědnosti za škodu ze strany organizace (§ 822 až 828 Občanského zákoníku) – pojištění zodpovědnosti z výkonu funkce může uzavřít pro své členy (pracovníky) přímo organizace. Ani jedna z těchto pojistek se však většinou nevztahuje na škodu způsobenou úmyslně, nebo pod vlivem alkoholu či jiných omamných látek.

Zodpovědnost

Osoby, které mají povinnost dohledu nad nezletilými, jsou takové osoby, kterým to ukládá zákon (např. rodiče), úřední výrok (např. poručník) nebo jiná právní skutečnost (např. prarodiče, u kterých je nezletilý na prázdninách).

Vedle takto vymezených fyzických osob jsou nositeli povinnosti dohledu nad nezletilými takové právnické osoby, které mají za úkol o nezletilé po dobu, po kterou jsou v jejich péči, přechodně nebo trvale pečovat. Zde se především jedná o školy, školní družiny, mateřské školy, domovy mládeže, internáty, ústavy pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, tělovýchovné a volnočasové organizace apod. (10, s.10-11).

Odpovědnost osob, které jsou povinny dohledem, je založena na principu předpokládaného zavinění. Kdo je povinen vykonávat dohled, zproští se odpovědnosti jen v tom případě, když prokáže, že povinný dohled nezanedbal.

Věkové hranice zodpovědnosti

- Plnou odpovědností za bezpečnost práce určitého kolektivu pověřuje organizace způsobilou osobu starší 18 let (dále jen vedoucího), která nese zodpovědnost za kolektiv, a to i v případě své nepřítomnosti při dané činnosti.
- Pověřená osoba ve věku 15 až 18 let může nést částečnou odpovědnost, tedy takovou, která je úměrná jejím zkušenostem, rozsahu znalostí, poučení a věku, dále se nejedná o zvláště nebezpečné činnosti (jako je např. střelba ze vzduchovky, koupání, pohyb po rušných komunikacích apod.) a doba samostatnosti nepřekročí rozumnou délku.
- Osoby mladší 15 let nesou zodpovědnost pouze za svou vlastní činnost v rozsahu svých rozumových možností daných věkem, zkušeností a rozsahem poučení.

Výše uvedené rozsahy zodpovědností vyplývají jednak z Občanského zákoníku, jednak z Trestního zákona, částečně zde hraje roli i Zákoník práce:

1. Občanský zákoník rozlišuje právní zodpovědnost pouze hranicí 18 let (§ 422):

(1) Nezletilý nebo ten, kdo je stížen duševní poruchou, odpovídá za škodu jím způsobenou, je-li schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky; společně a nerozdílně s ním odpovídá i ten, kdo je povinen vykonávat nad ním dohled. Není-li ten, kdo způsobí škodu, pro nezletilost nebo pro duševní poruchu schopen ovládnout své jednání nebo posoudit jeho následky, potom odpovídá za škodu ten, kdo je povinen vykonávat nad ním dohled.

(2) Kdo je povinen vykonávat dohled, zproští se odpovědnosti, jestliže prokáže, že náležitý dohled nezanedbal.

(3) Vykonává-li dohled právnická osoba, její pracovníci (nikoli tedy členové) dohledem pověřeni sami za škodu takto vzniklou podle tohoto zákona neodpovídají; jejich odpovědnost podle pracovněprávních předpisů není tím dotčena.

Z hlediska Občanského zákoníka není stanovena spodní hranice nabytí určité právní zodpovědnosti. Je pouze řečeno, že plná odpovědnost je vázána

na dovršení 18 let, resp. dosažení plné právní způsobilosti. Rozsah odpovědnosti do 18 let je individuálně posuzován pro každý jednotlivý případ.

2. Trestní zákon stanoví v § 11 minimální věk pro trestní odpovědnost na 15 let, v § 12 jsou z trestní odpovědnosti vyjmuty osoby s duševní poruchou, která neumožnila rozpoznání trestného činu či sebeovládání této osoby.

3. Zákoník práce v § 11, odst. 2 stanoví pracovněprávní způsobilost občana, který ukončil povinnou školní docházku před dovršením 15 let, nejdříve však dnem dosažení 14 let věku. V tomto případě by tedy bylo možno uplatňovat pracovněprávní nároky odpovědnosti za škodu již před dovršením 15 let věku. Pro praxi kolektivů dětí a mládeže však tento případ patrně nebude podstatným.

Z uvedeného vyplývá, že částečně lze zodpovědnost za svěřený kolektiv přenést podle Občanského zákoníku teoreticky i na osobu mladší 15 let, tato však nemůže nést ani případnou částečně trestní odpovědnost.

Pověření k vedení určitého kolektivu:

- Pověření k vedení určitého kolektivu vydává vedení organizace. Vedení organizace je konkretizováno, určeno smlouvou o zřízení, zakládací listinou, např. stanovami nebo zákonem, a je oprávněno jednat jménem právnické osoby (§ 20, odst. 1 Občanského zákoníku).
- Pověřit vedením akce či činnosti může člen vedení organizace či vedoucí složky organizace. Jejich oprávnění k právním úkonům plyne z vnitřních předpisů organizace nebo je to vzhledem k jejich pracovnímu zařazení obvyklé (§ 210, odst. 2 Občanského zákoníku).
- Plný přenos odpovědnosti je podmíněn lékařským osvědčením o schopnosti práce s dětmi a mládeží. Osvědčení nebývá požadováno u pedagogických pracovníků a u studentů pedagogických fakult. V některých organizacích se vyžaduje určitá kvalifikace pro práci s dětmi a mládeží, je-li v organizaci stanovena jako povinná. Běžně se provádí poučení o bezpečnosti práce (Vyhláška č. 445/1992 MZd).

Účastníci činnosti jsou povinni poslouchat pověřeného vedoucího činnosti, v případě jeho nepřítomnosti pověřeného zástupce. Pokud není zástupce určen, předpokládá se obvykle, že za činnost zodpovídá nejstarší, resp. nejzkušenější přítomný účastník. Nelze-li v případě škody určit jednoznačně zodpovědnou osobu, rozhodne soud o podílu viny jednotlivých účastníků dle individuálního posouzení daného případu (věk, zkušenosti, momentální situace apod.). Účastníci jsou povinni vykonávat činnost dle pravidel bezpečnosti práce a pokynů vedoucího či zástupce pro danou činnost.

Plnou odpovědnost za práci určitého kolektivu dětí či mládeže nese pověřená způsobilá osoba starší 18 let, to znamená:

- Osoba pověřená příslušnou organizací k vykonávání funkce (učitel, vedoucí oddílu, klubu, zástupce vedoucího apod.) nebo k vedení určité

akce, činnosti. Pověření funkcí se uvádí písemně - formou pracovní smlouvy, rozhodnutí vedoucího organizace, zápisu z jednání výboru organizace apod.. Pověřit vedením jednotlivé akce či činnosti může člen vedení organizace, či pověřený vedoucí složky organizace dle svého zmocnění. Pověření vedením akce by mělo být prokazatelné.

- Osoba způsobilá je občan ČR, který má k vedení složky, akce či činnosti potřebné minimální znalosti či zkušenosti (např. splněná kvalifikace). Byl proškolen pro danou činnost v rozsahu potřebných bezpečnostních předpisů, ovládá základy první pomoci a splňuje odpovídající morální a zdravotní předpoklady pro vedení složky, akce či činnosti (např. zdravotní průkaz, lékařské osvědčení o schopnosti pracovat s dětmi, průkaz zdravotníka zotavovacích akcí).

Tuto základní odpovědnost je možno částečně přenést i na pověřenou způsobilou osobu ve věku 15 – 18 let. Tato osoba může samostatně pracovat s kolektivem bez dohledu plnoletého vedoucího, jestliže jsou splněny určité předpoklady:

- a) před každou samostatnou akcí, činností je zodpovědným vedoucím poučena o možném riziku a bezpečnosti práce;
- b) nejedná se o zvláště nebezpečné činnosti (střelba ze vzduchovek, koupání, pohyb po rušných komunikacích apod.);
- c) doba samostatné činnosti nepřekročí rozumnou délku;
- d) náročnost a riziko činnosti odpovídá jejím zkušenostem a rozumovým možnostem.

To znamená, že zodpovědný vedoucí se zbaví úplně či částečně zodpovědnosti za případný úraz, jestliže prokáže, že nezanedbal žádný z výše uvedených předpokladů. V každém případě se míra zodpovědnosti posuzuje individuálně, komplikace mohou nastat v průkaznosti poučení, individuálního posouzení morálních a rozumových předpokladů vzhledem k délce a náročnosti akce apod. V případě závažných úrazů s následkem soudního zjišťování skutkové podstaty tyto věci posuzují příslušní soudní znalci.

Doba trvání odpovědnosti za svěřené děti:

- Vedoucí či pověřený zástupce odpovídá za dětský kolektiv od doby a místa srazu až do doby ukončení akce.
- Není-li předem od rodičů dán písemně souhlas s odlišným odchodem dítěte, ručí za děti až na místo původního srazu. Např. sraz byl před klubovnou a vedoucí po ukončení společné činnosti pustil děti bez doprovodu z domu. Za případný úraz, ke kterému by došlo na schodech domu, ve kterém je klubovna bude zodpovědný vedoucí.

Zodpovědnost za úměrný počet dětí:

- Jedna způsobilá a pověřená osoba může nést zodpovědnost pouze za úměrný počet dětí, který se posuzuje opět individuálně vzhledem k rozumovým možnostem a zkušenostem zodpovědné osoby i daného kolektivu.

- Úměrný počet je v některých předpisech uváděn 10 - 15 dětí na jednoho pracovníka, Vyhláška o školních družinách a školních klubech hovoří o max. počtu 25 dětí na jednoho vychovatele, ve Vyhlášce o domovech mládeže je max. počet 24. Rozdílné počty jsou dále limitovány podle způsobilosti svěřených osob a druhu činnosti (lyžařské družstvo max. 15, koupání 6 – 10 osob, atd.).
- Pro plný dohled „24“ hodin denně je nutno i pro min. počet účastníků zajistit přítomnost dvou způsobilých a kvalifikovaných osob.

1. 2 Přesuny a transport

Při chůzi po silnici:

Zákon č. 361/2000 o provozu na pozemních komunikacích rozlišuje chodce a útvary chodců (§ 54 - 56).

Chodci:

- Pohybují se vpravo po chodníku; pokud není chodník, jdou v protisměru jízdy u levé krajnice vozovky.
- Pokud je v blízkosti křižovatka s řízeným provozem nebo přechod pro chodce, jsou chodci povinni jej používat, stejně tak nadchod nebo podchod.
- Chodci při přecházení na vyznačených přechodech jsou povinni, vyžaduje-li to hustota a plynulost provozu jedoucích vozidel, brát ohled na řidiče tím, že nepřecházejí jednotlivě, ale ve skupinách.
- Mimo vyznačené přechody smí chodec přecházet vozovku jen kolmo ke směru silničního provozu.
- Chůze po trati je vyloučena, průchod tunelem je zakázán.

Útvary chodců:

- Pro organizovaný útvar chodců platí přiměřená práva a povinnosti řidičů.
- Za snížené viditelnosti (tma, mlha, hustý déšť) musí být organizovaný útvar chodců označen vpředu po obou stranách neoslňujícím bílým světlem a vzadu rovněž po obou stranách červeným světlem.
- Za dodržování předchozích dvou bodů odpovídá vedoucí útvaru, jímž může být jen osoba starší 15 let, která je k tomu dostatečně způsobilá.
- Organizovaný útvar chodců smí jít po chodníku max. ve dvojstupu, a to vždy vpravo (přitom nemusí být označen světly), nebo po levé krajnici, pokud to šířka krajnice dovolí (alespoň jeden z dvojice by měl jít za krajnicí). Jinak se jde v protisměru v uspořádaném tvaru (např. ve dvojstupu, za sebou max. 15 dvojic).

Doprovod:

- Osoba, která doprovází organizovanou skupinu školní mládeže nebo skupinu dětí podléhajících povinné školní docházce, je oprávněna při přecházení vozovky zastavovat vozidla.

- Doprovod dětských skupin na silnici se doporučuje zajistit nejméně dvěma dospělými osobami, z nichž jedna jde vpředu a druhá vzadu.
- Doprovod dětských skupin má právo zastavit projíždějící vozidla.

V dopravních prostředcích:

- Děti přepravovat jen takovými prostředky, které vyhovují příslušným dopravním předpisům.
- Při výběru typu dopravy, při společném odjezdu na akci a zpět vzít v úvahu kapacitu hromadných dopravních prostředků (přeprava po částech, exponované úseky pěšky, vlastní autobus, více než 15 lidí ohlásit, ...).
- Povolení k nástupu dá vedoucí, až když dopravní prostředek stojí ve stanici. Pověří jednoho pracovníka, aby nastupoval první, a ten v dopravním prostředku zajistí, aby se děti nerozběhly po celém vozidle. Vedoucí nastupuje poslední.
- Nastupovat a vystupovat organizovaně, co nejrychleji, bezpečně a vždy pohromadě. Zajistit výstup na správnou stranu vlaku, nástupiště, nezapomenout děti ve vozidle.
- Za pořádek ve vozidle (vlak, autobus), kterým se děti přepravují, nese plnou odpovědnost jejich vedoucí. Dbá zejména na zajištění klidu ve vozidle a pohody pro ostatní cestující. Nedovolí dětem pobývat v blízkosti dveří, vyklánět se z oken, přecházet z vagónu do vagónu.
- V dopravním prostředku, kde není zajištěno sezení, dbát, aby se všechny děti držely pevných držadel.
- Povolení k vystoupení dá tehdy, až dopravní prostředek stojí ve stanici. Sám vystupuje jako první a zajišťuje bezpečnost dětí při výstupu, poslední vystupuje pomocník a kontroluje, aby všichni vystoupili a v dopravním prostředku nic nenechali.